

finom keveréke a gyöngédségnek, a tartózkodásnak s emellett a testi-lelki össze-tartozásnak. Ezt a szerelmi beszédet a Zrinyiben a régies magyar nyelv még különösen bájosná színezi (*Zrinyi és Eusébia* V. felv.).

Irodalmi tanulmányainak is a költő ad valami pluszt. Amellett, hogy megvannak benne a jó irodalomtörténész kellékei: analitikus éleslátás, megértés, szakképzettség, elfogulatlanság, megvan benne az előadásnak az az érzékeltető ereje, lendülete és melegsége, amit csak a költő adhat meg. Ez teszi pl. a most megjelent *Gárdonyi, Ady, Prohászka* című vaskos tanulmánykötetét is a regény-érdekességével vetekedő olvasmánnyá.

De akár mint tudóst, akár mint költőt tekintjük, egy bizonyos: kevesen vannak megáldva mi nálunk, a koncentrálatlan retorika mai formátlan korszakában oly művészi formaérzékkel, mint Sik Sándor. A pünkösdi misztikus nyelváldás buzgón árad lelkében . . .

(Budapest.)

Eckhardtne Huszár Irén.

A JANZENISTA MAURIAC.

Az az erőszakos cselekedet, mely utolsó kövig lerombolt egy apátságot, ahol már csak néhány ártalmatlan apáca élt, így akarván véget vetni az eszmének, mely gazdag volt általános ragyogásban, sőt mártirokban is, nem állította meg a *janzenizmus* élanját.*) 1709-ben — a jezsuiták nyomására és még inkább Madame de Maintenon befolyása alatt — XIV. Lajos eltörölte a föld színéről Port-Royal des Champs-t. De a janzenizmusnak folytatnia kellett útját, először a sziklák alatt folydogálva, amíg a *cartesianizmus* erögyütése tartott, azután újra megjelenie a napfényben a XVIII. század közepe felé a *convulsionnaire*-ekkel, akiknek a megjelenése, különös dolog, majdnem egybeesik a jezsuitáknak Franciaországból való kiűzésével: ugyanaz a pápaság szüntette meg őket, amely 1713-ban az *Unigenitus* bullával a janzenistákat elítélte volt.

Brunetiére mutatott rá, hogy három nagy áramlat vetélkedett egymással a XVII. században: a janzenizmus, a cartesianizmus és az a filozófia, melyet mollièrei-nek lehetne nevezni: a józan ész, a „természet“ tanítása, melyeket egyaránt ihletett a gall föld, a *libertinusok* és Gassendi szenzualista iskolája, mely maga is angol irányzatú (*Hobbes*) és libertinus. A jezsuiták csak morált hoztak magukkal nem pedig filozófiát, még kevésbé lelkiakatot vagy egy eszmeáramlatot. És mégis — és talán helyesen — egyházi rend voltak, míg ellenben a janzenisták nem voltak az, hanem egy teológiai irányzat, mely egy püspök doktrinájából született s azután a laikusok között is elterjedt és amely mielőtt eretnekséggé lett volna, kétségtelenül befolyást gyakorolt. Vele szemben egyedül a *cartesianizmus* képviselt doktrinált: anélkül, hogy közvetlenül a janzenizmus által megtámadtatott volna teológiai téren és a nélkül, hogy megtámadta volna a janzenizmust politikai úton, mint ahogy a jezsuiták, a pápa és a király tették: mégis ő volt és sokkal inkább, mint a jezsuita morál, az igazi, a legmélyebb és a legfélelmetesebb ellenfele a janzenizmusnak. Azért, mert szembehelyezkedett vele minden ponton. Optimista volt és a janzenizmus pesszista; hitt a haladásban és a janzenizmus nem hitt benne, megjósolta az ember

*) A janzenizmus magyarországi hatásáról v. ö. Minerva, 1924 : 66; és Széphalom, 1928 : 387. Jelen cikkünket eredeti francia?kéziratból K a p p e l Gyula fordította. Szerk.:

diadalát — a mechanika által — a természet fölött és dicsőítette az Ember erejét, míg a janzenizmus az emberi gyengeséget és a mindenható Isten titokzatos útjait hangsúlyozta.

A cartesianizmus és a „francia“ Raison diadala ellenére, a katolikus áramlat — hosszú XVIII. századi eltűnése után — 1802-től ismét életrekel s ha nem is, mint theologiai doktrína, de legalább is, mint egy határozottan definiálható *lelki akarat*, a janzenizmus maga nem csupán 1709-iki vereségét élte túl, hanem tovább is folytatódik jóval az 1750-iki konvulzionista mozgalmon túl. A forradalom alatt voltak igazi janzenisták és itt-ott ez a tradíció tovább él még néhány francia családban.

*

François Mauriac művei tagadhatatlanul janzenista jelleget tükröz-
tetnek vissza. Vajjon Mauriac nem a legkálvinistább katolikus író-e, éppen
úgy, mint Jansenius püspök is Calvin „fatalizmusához“ és a „praedes-
tinatio“-hoz igen közeli tanokat védelmezett? Ez megmagyarázható részben, ha
arra gondol az ember, hogy bármennyire katolikus is Mauriac, főképp a
Désert de l'amour-ban: mégis Gide-nek a tanítványa, az *Isabelle, Porte Étroite*,
Symphonie pastorale szerzőjéé. Nem találja-e meg az ember Mauriac-nál is a szét-
szórt szenzualitást, átítatva az esős, őszi park atmoszférájával és mintegy a táj-
képbe elegyítve, mely *Isabelle* bonyodalmát alkotja, — az erkölcsi értékeket
közvetlenül a vallásos érzéshez csatolva, mint a *Porte Étroite*-ban és más elbe-
szélések földszíni reliefjét, a szívek gyógyíthatatlan kétségbeesését, melyek
„kiszikkadtak, mint a pusztaság“, és megsemmisültek a lehetetlen vágyaktól,
mint a *Symphonie pastorale* papjéé vagy a *Désert de l'Amour* orvosáé? Ma-
uriac, első regényeibe átvette még Gide-nek intimitástól dagadó, súlyos mon-
datait is és újra megtalálta az egyszerű emóciót, melybe Gide mesterien tu-
dott bennünket helyezni. Az *Enfant prodigue* vége: „Vigyázz a perron lép-
csőire“; a *Porte Étroite* vége, csendes sírás: „Egy szolgáló lépett be, aki behozta
a lámpát“. Mint André Gide, Mauriac is szereti könyvét egy fizikai be-
nyomással befejezni: az olvasó oldalakon keresztül álmvilágban élt, a könyv
elragadt bennünket messze a realitástól, a gondolatok lenyűgöző és egyhangú
körtáncába vagy egy kétségbeesett párbeszédbe; de hirtelen egy konkrét részlet
visszavisz bennünket a földre, figyelmünket a díszletre tereli, mintha utoljára
újra meg kellene jelennie, hogy utolsó emlékünk maradjon; a hősök tört szár-
nyakkal lehullanak: semmi sem múlja fölül tehát a valót, a szenvedély enged a
mindennél erősebb életnek, egy egyszerű gesztus hozza meg a döntést a mulandó
és maradandó között, az álom le van győzve, a hétköznapi élet győz és felejt,
minden, még az ideál is lemond, vagy egy pillanatra békét köt az előtt a prak-
tikus szükségesség előtt, melyet *sorsnak* neveznek . . . Mindezt egyetlen szó
tartalmazza, a dolgokat a helyes egyensúlyba hozza, helyreállítja a realitást, a
fájdalmat észszerűbbé teszi . . . „A szolgáló behozza a lámpát“. „A vonat befut
az állomásra és én a poggyászmért megyek.“ „És ő érezte homlokán ezt a
megviselt kezet“.

De lassanként Gide legtöbb szerkezeti eljárásától és szokásos stílusától
emancipálta magát Mauriac, megszabadult minden utánzástól: a *Baiser au
lépreux* óta már, a mesterségbeli részben semmi sem emlékeztet Gide-re: nem
marad belőle semmi más, csak a komor fény és néhány értékes villanás. Ele-
gendő Mauriac négy utolsó regényét összehasonlítani kezdő műveivel, hogy
észrevegyük a függetlenség felé haladó, emelkedő útját.

*

Íme valami, ami mélyebbre hatol. Mint Gide első elbeszélései, Mauriac regényei is a *sors regényei* és a meghatározhatatlan, egyébként mindig siralmas sorsnak ebben az elemében, sokkal inkább janzenista, mint protestáns vonatkozás revelálódik. Az ember egyedül van; szemtől-szemben áll lelkiismeretével, talán csak egy erkölcsi törvény van benne; innen van az ő komor fájdalma. De ez küzdelemből áll, különösen érzékei ellen és Isten nem segíti az embert... Ha legalább erős volna az ember! De gyöngé, mint Pascal-nál, mint Racine-nál. Félelemmel szemlél ismeretlen világokat, az övénél felsőbb erőket: szünet nélkül predestinálva van. Egyedül Isten mindenható: tőle csak a malasztot lehet remélni, amelyet többé-kevésbé megérdemelhetünk, de amelyet nem erőszakolhatunk, nem hódíthatunk meg küzdelemmel. A malaszt nem jutalom, még kevésbé automatikus és kötelező jellegű. Isten úgy és annak adja meg, akinek akarja; megadhatja a leggonoszabb bűnösnek, viszont legjobb cselekedeteink a földön nem vonják maguk után szükségszerűen a jutalmat; mindent megtehetünk, hogy elnyerjük és még sém növeljük esélyeinket; teljesen álvettek vagyunk, majdnem egy véletlentől függünk. Mert velünk kapcsolatban nem véletlen-e Istennek ez a verdiktje, ez az előreláthatatlan akarat, melyre semmi sem engedi meg, hogy hathassunk. Ha Isten ily erős, ez azért van, mert ő majdnem vak szeszély: ez azt teszi, hogy, mint világegyeteme, megközelíthetetlen értelmünk számára. Isten szabad. A malaszt adományozása, részéről autonóm cselekedet... Ilyen a janzenista tanítás; ha jól keresnénk, megtalálánk nyomait Gide protestáns regényeiben és egész bizonyosan megtaláljuk Mauriac-nál. Emberi szempontból mi is a következménye az istenség eme kérlelhetetlen teóriájának? Az ember gyengesége, a szenvedély rabja, e lebíthatatlan szenvedély kénye szerint dobálva, végtelenül nyomorult játékszer Isten kezei között... Ez a Pascal teóriája, mely szemben áll a cartesianus felfogással a hatalmas emberről, ki ura az eseményeknek, ura a természetnek, hivatva arra, hogy ezt a hatalmát a haladással növekedni lássa szüntelen; ez a Port-Royal Racine-jának a megállapítása, a corneillei „heroizmussal“ szemben, melyről nem tudni, vajjon megerősítését a cartesianismusnak köszönheti-e, vagy megfordítva.

Mauriac az összes racinei és janzenista szenvedélyek témáit újra fölvette. Személyei annyira a *szenvedés hősei*, hogy egy pillanatig sincs hatásuk a cselekvényekre; mások cselekszenek helyettük, de különösen a helyzetek összesesége, ami a sorsot alkotja. Ők részben rászúlyosodhatnak erre, kovácsolhatnák a jövőt, de vitetik, elhagyják magukat és gyengébbek még annál is, ahogy a janzenizmus állítja s mint ahogy Racine lefesti őket; gyengék nemcsak, mert a gyengeség emberi, — ez objektív tény — de gyengék ezen a fokon túl, visszatérve a kivételeshez gyengeségüknél fogva. Abnormis túlzásai Pascal emberének; lemondanak a cselekvésről, képtelenek az akaratra, akár azért, mert egy sötét és meddő szenvedély rágódik lassan ellenállásukon, akár azért, mert önmagukban találják saját ellenségüket, mert jellem nélküli emberek, nagy gyermekek. Semmitől sincsenek megkímélve. Az élet azután türhetetlen súlyú is számukra, csak elszomorító bizonyosság, hosszú levertség, égető köpöny, mely marja őket s amit nem tudnak többé ledobni...

Nincsenek is tudatában keserűségének; az akarat legegyszerűbb kifejezésére kényszerítve, átengedve egy maró és kízó gondolatnak vagy megszállva egy belső szerencsétlenségtől, íme mosolyuk megfagyott, a homlokuk feldúlt: hát sohasem szenvedtek eleget... Mindennapi életük banális, sőt látszólag

nyugodt folyása mögött, tartós válságok rejtőzködnek, az élet ize elveszett szintelen ajkaikon; néha „rongyok“ voltak, gyakran egy késői szenvedély hatása, ez és ők komor szemmel állapítják meg hanyatlásukat. Az emberi szív nagy ismerője Mauriac, mint Racine.

Ami Mauriac-ot Racine-hoz és Gide-hez közel hozza, az a *bűn* felfogása — a bűn gyanánt felfogott szenvedély, amely ellen küszködik az ember, mert van Isten. Máshol az érzékek és a testiség élete lefolyhat egyszerűen és természetesen vallásos skrupulusok beavatkozása nélkül, de ezeknél a vér- és húsbeli keresztényeknél a testiség a bűn képét veszi fel. Mauriac-nál a bűn felfogása lényeges.

Gide-nek inkább janzenista, mint protestáns felfogása volt a bűnről, de nála ez a felfogás összevegyül a jóról és rosszról való felfogással, ami *morális* jelleget ad egész munkásságának — még a legimmoralisabb műveinek is. Mert az *immoralista*: moralista; ha úgy tetszik, klasszikus módon, lévén műve félelem nélküli tanulmányozása az összes szenvedélyeknek. Az erkölcstelenség éppen magával hozza a morál létezését, mert megtelik morállal, mert szembehelezkedik vele, mert létezőnek veszi a morált. A jelenkori francia irodalom legnagyobb része egyszerűen *amorális*: a jó és rossz hiányzik például Proust műveiből vagy Anatole France-éből. Gide nyugtalansága erkölcsi nyugtalanság, a probléma, mely munkássága középpontját foglalja el erkölcsi probléma, s ő ezt az oroszoknál, főleg Dosztojevskijnél találta meg. Mert az orosz irodalom egészen át van itatva a jó és rossznak ettől a problémájától. Ha, Gide-et erkölcsi kérdések nem foglalkoztatnák, nem írta volna meg sem a *Porte Étroite*-ot sem a *Faux-Monnayeurs*-t.

*

Egész vita keletkezett néhány évvel ezelőtt Ramon Fernandez és az azóta elhunyt Jacques Rivière között a moralizálás ez irodalmi problémájáról. Az előbbi ragaszkodott a műalkotás szociális jellegéhez, az utóbbi — Proust-tal, sőt magával Gide-del együtt — azt vitatta, hogy az irodalomnak semmi köze a morálhoz, hogy ez tiszta cselekedet s hogy a „következmények“ kel való törődés nélkül operál, továbbá, hogy a lélektani tanulmány esetében a regénynek nem kell attól félnie, hogy mindent lásson és megmondjon, mivel szerepe éppen a *nyomozó* szerepe. Éppen úgy, valamint a tudós undor nélkül végzi kutatásait, száraz szemmel állapítja meg a legrosszabb betegségek haladását és ha kell a gyógyításra a bajnál rosszabb módszereket is fel fog használni. Az irodalomnak éppen arra kell szolgálnia, hogy *megismerje* a bajt. Csak azután, mikor a baj már ismert és minden részletében ki van kutatva, támadhatják meg a moralisták, akik, ha kell, igénybe fogják venni magát az irodalmat is. De a moralisták csak másodsorban jöhetnek, mikor a fekély már nyitott s a talaj meg van tisztítva . . .

Ez a harc örökös. Tudjuk, hogy Brunetiére élete végén, milyen tűzzel foglalt állást a „következmények“ mellett. Szerinte minden mű legfelsőbb kritériuma: jó vagy rossz hatása legyen; ő hozta az irodalomra ezt a morális ítéletet, melyet utána Fernandez védelmez s amit Rivière és a modern kritikusok legnagyobb része kizár az irodalomból, még Gide is, pedig ennek egész munkássága át van itatva moralizálással.

A bűnnek ezt a felfogását Mauriac kétségkívül katolikus nevelésének köszöni, de köszöni Gide hatásának is és általa az orosz regény még régebbi

hatásának. Egyébként ki illusztrálta a katolikus Bossuet-nél ékesszólóbban a szellem harcát a testiség ellen? Ki festette le jobban a szenvedély pusztító-sait a janzenista Racine-nál? Mauriac *Fleuve de Feu*-je, melynek feliratát egyébként Bossuet-ből vette, át van itatva ettől a túláradó „érzéki-ségtől”, futólágos elragadtatástól, titkos és tiltott, fájdalmas gyönyörtől. És művei egész hátralevő részében ez a folyam kering, ez a sötét étvágy, mely sohasem lakik jól vérrel, ez a tragikus vágy, mely bennünket eltölt, s amely sohasem elégít ki.

Serdülés, titkos bűnök, a gyermek szégyené ki fölfedezi magában a férfit, élénk fogalmak Mauriac-nál, amelyek a bűn tudatával egy fogalmat alkotnak. Hősei nemcsak önmagukkal állnak harcban, a bűntől való állandó rettegésben is élnek. Ha a keresztény lelkiismeret — mely Gide-nél protestáns, Mauriac-nál janzenista — nem volna annyira jelenvaló náluk, az emberi lények kivirágása normálisan történnék és rohamszerűen, de a vallás visszatartja őket, fölfegyverzi szemérmüket, a visszafojtottság hosszú éveit alatt alakulnak ki, húsz, harminc éves korban ismerik meg egy nyugtalan pubertás zavarait. A serdülés, a „fiatal ember”: Mauriac legszerencsésebb témája. Egy író sem írta le annyi bájjal és erővel az életnek ezt a periódusát.

Ime: munkásságnak janzenista oldalai, amiket még „érzéki” fény díszít, rejtett pszichológia hat át, mely lokális és falusi légkörtől átitatott, és amely oly szorosan egyesül a tájékkal, hogy az egy testet alkot vele s élénken csillogó vagy kiszikkadt, de mindig intenzíven érzéki fizikai emócióját oda kölcsönzi neki . . . Ez a világfölfogás az elbeszélésnek konkrét, érzékelhető menetet ad. Fájdalmas, villamossággal teltett regények, amelyek minden kezdetet derengő fényben fűrésztének.

(Lipcse.)

Aldo Dami.

KÜZDELMEK KÖNYVE.

Klebelsberg Kunó, mikor friss hirlapi cikkeit egybefoglaló újabb kötetének a „Küzdelmek könyve” címet adta, találónan hívta fel az olvasó figyelmét a könyv lényegére. Harcot hirdet ez a kötet a jeremiások, a koppányok, a passzív, negatív, destruktív lelkűek — az „Ős Kaján” ellen az örök magyar művelődési gondolat érdekében, a magyar szellemi élet jogainak elismeréséért. Hadat üzen annak a mezítlábas felfogásnak, hogy a kultúra luxus; a közvéleményt akarja megnyerni a maga gondolatainak, a cselekvő élniakarásnak, az alkotási vágyának, hogy tetté válthassuk majd egyszer a „nem, nem, sohá”-t. Harcol a csüggettség ellen, mely minden felfelétörést eleve halványra betegít: „Nem láttam még nemzetet, — írja — amely pesszimista hangulatban emelkedni tudott volna”. Majd még nyomatékosabban: „Minden bölcsesség csődje, ha az idősebb nemzedék az ifjabbnak nem tud más tanácsot adni, mint a kétségbeesést”. A rómaiaknak valóban mély államalkotó bölcsesége nyilvánult meg abban a szimbolikus gesztusban, mikor a cannaei csatát-vesztett konzulnak köszönetet szavaztak, mert nem esett kétségbe a vereség után . . .

Ez a szárnyaló optimizmus azonban egy pillanatra sem veszi el szeme elől a valóság talaját. Klebelsberg világosan látja a megoldatlan problémák tömegét, sokszorosan érzi az elégtelen erők kínzó érzését (— hogyan érezné, mi-